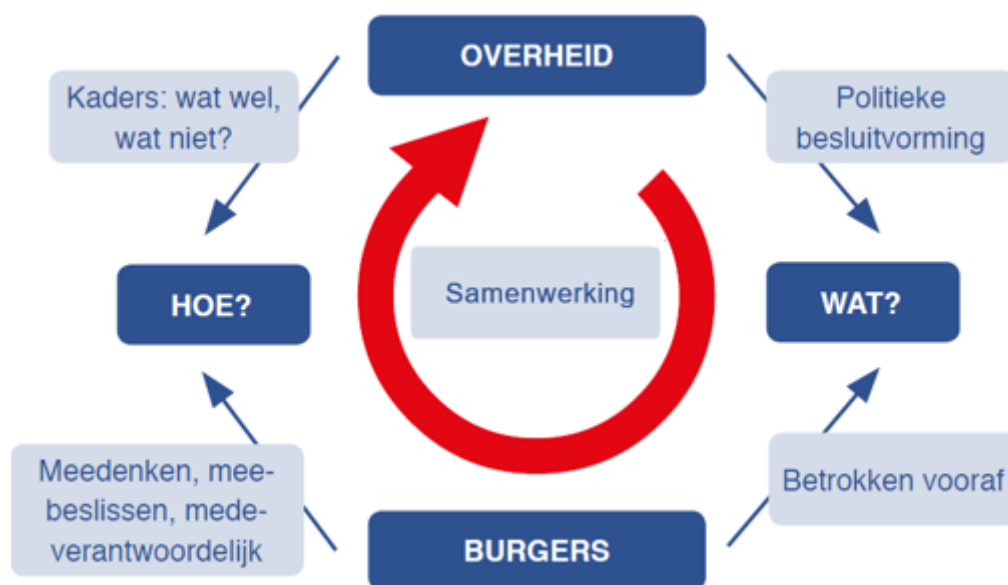

Samenvatting opdracht CAN

Succes en faalfactoren wijkinitiatieven op het gebied van energiebesparing

Yvonne Kleefkens
yvonne@scolly.org
0650 677 619
14 april 2019

Inhoud

Inleiding.....	2
Doel van het onderzoek.....	3
De gevolgde aanpak	3
Samenvatting resultaten	4
Uitgangspunten en succesfactoren	5
Handreiking Energie in de Wijk.....	6
Synopsis deskresearch	8
Suggestie	9
Overzicht bronnen	9
Bestudeerde tools, cases en gehouden interviews.....	13
Referenties	14

Inleiding

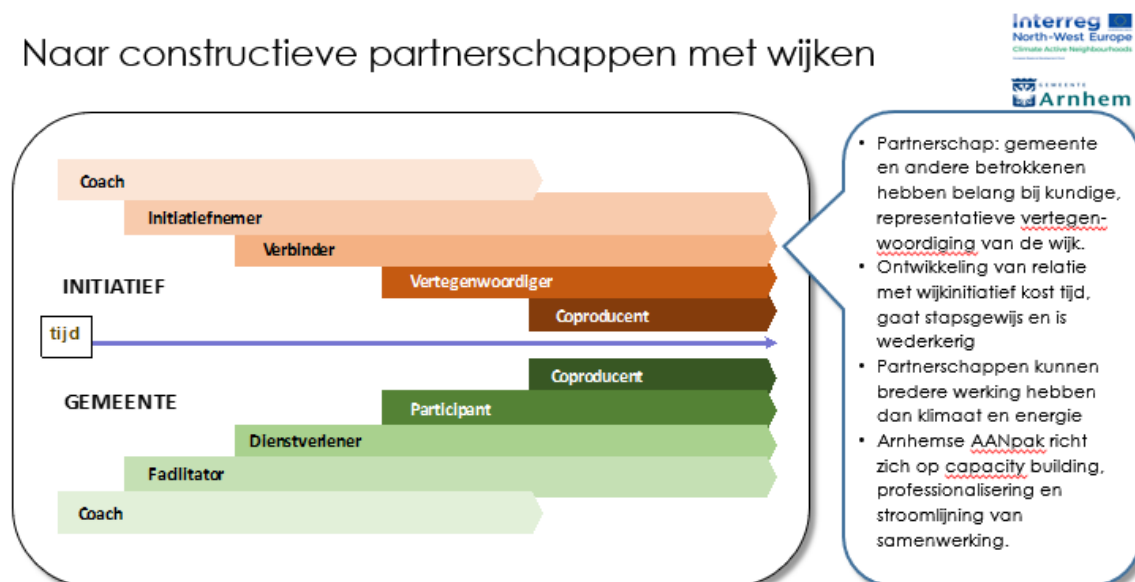
In de provincie Gelderland en daarbuiten zijn wijkaanpakken op het gebied van energiebesparing in de gebouwde omgeving volop in ontwikkeling en uitvoering. Enerzijds als top-down geïnitieerde taak belegd bij gemeenten, anderzijds bottom-up doordat bewonersinitiatieven zijn ontstaan die zich bij de gemeente c.q. het Gelders Energie Akkoord (GEA) gemeld hebben.

De overheid stelt zich al decennia terughoudend op als het om top-down uitvoeren van beleid gaat, maar legt wel globale doelen, randvoorwaarden en kaders vast. De verdere uitwerking wordt vervolgens zoveel mogelijk in handen gelegd van publiek-private samenwerkingen of zelfs geheel overgelaten aan de markt overgelaten. Zo is draagvlak en participatie één van de uitgangspunten van het Klimaatakkoord (KA, 2019) die vormgegeven moeten worden door degenen die het Klimaatakkoord gaan uitvinden. Dit betekent dat we collectief aan het experimenteren moeten hoe we de energietransitie technisch en organisatorisch gestalte moeten geven.

Onderzoek (Mattijssen, 2015) heeft aangetoond dat het voor overheden zoeken is hoe niet-geïstitutionaliseerde belanghebbenden zoals bewoners een stem gegeven kunnen worden en hoe met hen samen te werken. Aan het erbij betrekken kleven zowel voor- als nadelen en de neiging bestaat om aan te sturen op professionalisering of zelfs institutionalisering. De gemeente werkt als het ware liever samen met een energiecoöperatie, dan rechtstreeks met een los groepje burgers dat graag met elkaar de wijk van het gas af wil hebben.

Toch moet ook contact gelegd worden met de bewoners in wijken die niet georganiseerd zijn en de samenwerking vormgegeven, ook al zijn de bewoners (nog) niet georganiseerd. Zoals de gemeente Arnhem dit voor zich ziet, is geïllustreerd in onderstaand schema:

Naar constructieve partnerschappen met wijken

Bron: Ruud Schuurs - Presentatie praktijkleergroep Energie in de Wijk, 29 november 2018

Ten behoeve van de wijkaanpakken is in het kader van het Interreg programma Climate Active Neighbourhoods (CAN, zie www.nweurope.eu/projects/project-search/climate-active-neighbourhoods-can) van december 2018 tot maart 2019 in opdracht van de gemeente Arnhem, onder auspiciën van de vereniging voor Gelderse energiecoöperaties (VECG) onderzoek door mij gedaan naar de vraag hoe constructieve partnerschappen vormgegeven kunnen worden.

Dit document is een beknopte samenvatting van de resultaten en vormt samen met de eindproducten het resultaat van dit onderzoek. Hierna wordt eerst dieper ingegaan op het doel van het onderzoek, gevolgd door de aanpak.

Tenslotte volgt een korte samenvatting van de resultaten.

Doel van het onderzoek

De oorspronkelijke doelstelling van het onderzoek was of het in de toekomst mogelijk is om op basis van de tot nu toe opgedane ervaringen met wijkinitiatieven, bewoners op effectievere wijze sneller energiebesparende maatregelen in hun woning te laten nemen.

Uit diverse gesprekken met de opdrachtgevers is gebleken dat men met andere vragen worstelt dan in de oorspronkelijke uitvraag beschreven. Eveneens bleek uit het resultaat van de deskresearch dat de behoefte bestaat aan meer concrete en context specifieke antwoorden dan de vaak algemene en generieke aanbevelingen die uit diverse onderzoeken naar voren komen.

Daarnaast is het vrijwel onmogelijk om op wetenschappelijk verantwoorde wijze kwantitatief aan te tonen dat energiebesparing in een wijk met een initiatief sneller gaat dan via een puur vanuit de gemeente geïnitieerde wijkaanpak, terwijl iedereen op basis van de "onderbuik" wel verwacht dat dit het geval zal zijn.

Tot slot hebben de onderstaande vragen, opgenomen in de uitnodiging voor de Climate Active Neighbourhood Conferentie d.d. 10 april 2019 ook hun steentje bijgedragen aan de voor dit onderzoek te volgen richting:

- Hoe kunnen wijkinitiatieven bewoners een heldere stem geven in de lokale energietransitie?
- Welke kennis en vaardigheden zijn daarvoor cruciaal?
- Hoe kunnen initiatiefarme wijken worden gemobiliseerd?
- En hoe kan partnerschap van gemeente en wijkinitiatieven ingepast worden in de lokale democratie?

Zodat in overleg met de opdrachtgever is dan ook besloten dat de vraagstelling geworden is:

Kan op basis van de tot nu toe opgedane ervaringen met wijkinitiatieven en gemeentelijke wijkaanpakken in het kader van energiebesparing een praktisch en flexibel instrumentarium worden ontwikkeld, dat door gemeenten en bewoners al doende gebruikt kan worden voor de ontwikkeling en versterking van een gelijkwaardige, op vertrouwen gebaseerde en doelgerichte samenwerking.

De gevolgde aanpak

Stap 1

In deze stap heb ik me gericht op deskresearch, op zoek naar eerder uitgevoerde onderzoeken met betrekking tot het thema energiebesparing en wijkaanpakken. Daarbij zijn ook resultaten van onderzoek naar wijkaanpakken in andere context naar boven gekomen. Uit de diverse bronnen zijn diverse thema's gedestilleerd die steeds terugkwamen als belangrijk voor een succesvolle en constructieve samenwerking.

Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met de opdrachtgever voor een verder inventarisatie van de behoeften en gewenste uitkomsten en zijn de onderzoeksvragen voor de deskresearch en casestudies verder aangescherpt. Dit leidde tot een definitieve vraagstelling van de opdracht.

De resultaten van deze stap zijn op de bijeenkomst van de Praktijkleer Werkgroep Energie in de Wijk van 12 februari 2018 gepresenteerd aan de deelnemers. Hen is tevens om feedback gevraagd op de eerste resultaten en hun wensen voor een mogelijk instrumentarium. De casus van die dag en de vragen die gesteld zijn door de deelnemers zijn meegenomen in de vervolgstappen.

Stap 2

De lijst van casussen is bestudeerd via het zoeken van informatie op de websites. Op basis van deze research is een lijst van mogelijke vragen voor de semigestructureerde interviews samengesteld.

De casussen zijn in beknopte beschrijvingen en analyses per casus vastgelegd en er is een selectie gemaakt van te interviewen personen.

Stap 3

Diverse interviews zijn afgenomen.

Een start werd gemaakt met het vormgeven onderdelen van een handreiking die kunnen helpen om aan de uitgangspunten en succesfactoren voor constructief partnerschap vast te houden.

De resultaten van de interviews en de schets van de handreiking zijn gepresenteerd en gezamenlijk bediscussieerd op de bijeenkomst van de Praktijkleer Werkgroep Energie in de Wijk van 12 maart 2018. De uitgangspunten en succesfactoren zijn geverifieerd en feedback en wensen op de handreiking zijn opgehaald.

Stap 4

De laatste interviews zijn gehouden en de alle feedback en wensen zijn, voor zover dit mogelijk was binnen de tijd opgenomen binnen de handreiking. De laatste hand is gelegd aan het opleveren van resultaten en invulling van de presentatie op de CAN congresdag van 10 april.

Samenvatting resultaten

De vraagstelling voor deze opdracht luidde:

Kan op basis van de tot nu toe opgedane ervaringen met wijkinitiatieven en gemeentelijke wijkaanpakken in het kader van energiebesparing een praktisch en flexibel instrumentarium worden ontwikkeld, dat door gemeenten en bewoners al doende gebruikt kan worden voor de ontwikkeling en versterking van een gelijkwaardige, op vertrouwen gebaseerde en doelgerichte samenwerking.

De behoefte aan stappenplannen, simpele recepten of een panacee voor alle kwalen is vaak groot. Als wetenschappers en professionals daarmee aan komen, is echter voorzichtigheid geboden en wel om meerdere redenen:

- De praktijk is altijd veel weerbarstiger en houdt zich niet aan modellen. Bovendien weet bijna elk proces je stappenplan te doorkruisen. Flexibiliteit is dus gewenst.
- Participatie kan voor én tegen je werken, door allerlei oorzaken. Zo kan het ook verschillen van meningen uitvergrooten of gebruikt worden om het idee te geven dat belanghebbenden mee mogen beslissen terwijl het plan allang klaar was.

Toch heeft dit onderzoek een aantal uitgangspunten en succesfactoren opgeleverd en een voorbeeld van een mogelijke handreiking voor de mensen in de praktijk. Wel zo prettig, al was het maar omdat je dan niet van nul af hoeft te beginnen. Aan de andere kant, met hoeveel zorg ook samengesteld, toepassing van gezond verstand en voortschrijdende inzichten blijft het allerbelangrijkste advies wat meegegeven kan worden.

Hierna worden de uitgangspunten en succesfactoren en de handreiking toegelicht. Gevolgd door een korte synopsis van de uitkomsten van de deskresearch. De afsluiting van dit hoofdstuk is een suggestie voor een mogelijk vervolg.

Uitgangspunten en succesfactoren

De gevonden uitgangspunten en succesfactoren zijn beslist niet uniek voor de context van wijkinitiatieven op het vlak van energiebesparing. Hier vatten we ze kort samen, in de handreiking wordt elke succesfactor apart toegelicht, zodat ik daar naar verwijs voor wie hierover meer wil weten: scolly.org/eiw.

Uitgangspunten voor succesvol partnerschap

om steeds in gedachten te houden bij alles wat je doet:

**vertrouwen – autonomie - mandaat - heldere informatie -
gelijkwaardige relatie**

&

Succesfactoren

- Samen vanaf stap 0
- Verplaats je in de ander
- Elke wijkaanpak is (niet) uniek
- Waardeer en vier successen
- Organiseer daadkracht
- Elk proces is een leerproces
- Waarom we (geen) governance nodig hebben

Handreiking Energie in de Wijk

Op basis van de deskresearch, casestudies, interviews en beschikbaar gestelde voorbeelden heb ik een schets van een handreiking ontwikkeld voor hulpmiddelen bij het vormgeven van het constructief partnerschap tussen gemeente en wijkinitiatief.

Uit deskresearch is onder meer gebleken dat kennis van de gedragswetenschappen een pré is. De vraag is of je van ambtenaren en bewoners kunt verwachten dat zij over dergelijke kennis beschikken en tot welk niveau dan. Daarom is er zoveel mogelijk naar gestreefd de uitgangspunten, succesfactoren en tools zo concreet en praktisch mogelijk te vertalen naar de context van energiebesparing en "van het aardgas af". En wel zodanig dat specifieke kennis van de gedragswetenschappen niet noodzakelijk is.

De Handreiking is te vinden op de website scolly.org/eiw en kunnen vrij gebruikt worden. Hieronder een screenshot van de website d.d. 1-4-2019.

Tips & tools ontwikkeld binnen dit onderzoek - constructief partnerschap CAN - succesfactoren uitgelicht - bewoners activeren - communicatietips - vragen casestudies - samenvatting onderzoek & naar eigen inzicht aan te passen - voorbeeldbrieven - antwoorden op bewonersvragen - vragenlijst samenwerking - ambitiedocument wijk - profiel energieambassadeur - profiel energieopbouwer	Hoe ...? vragen uit de praktijk - bouwen aan vertrouwen - starten of wachten - versnellen & opschalen - wijken selecteren	Voorbeelden ter inspiratie - aanjaagfonds Arnhem - oproep wethouder Ede - vacature energieregisseur - spijkerpeiling 2018 - flyer proces buurtwarmteplan - lessen 3 wijkverkenningen Groningen

Tools van elders - handboek participatie wind gemeenterollen & warmtenetten: - rollenschema van Kaapz - de complete brochure - Omons keuzetool: - omons.nl - buurthandboek 2019	Varia - kwaliteitscriteria energieloketten - slim van het gas (TKI Winst) - FAQ Programma Aardgasvrije Wijken - homemates.nl met tips voor - bewoners - gemeenten - corporaties - aanbieders

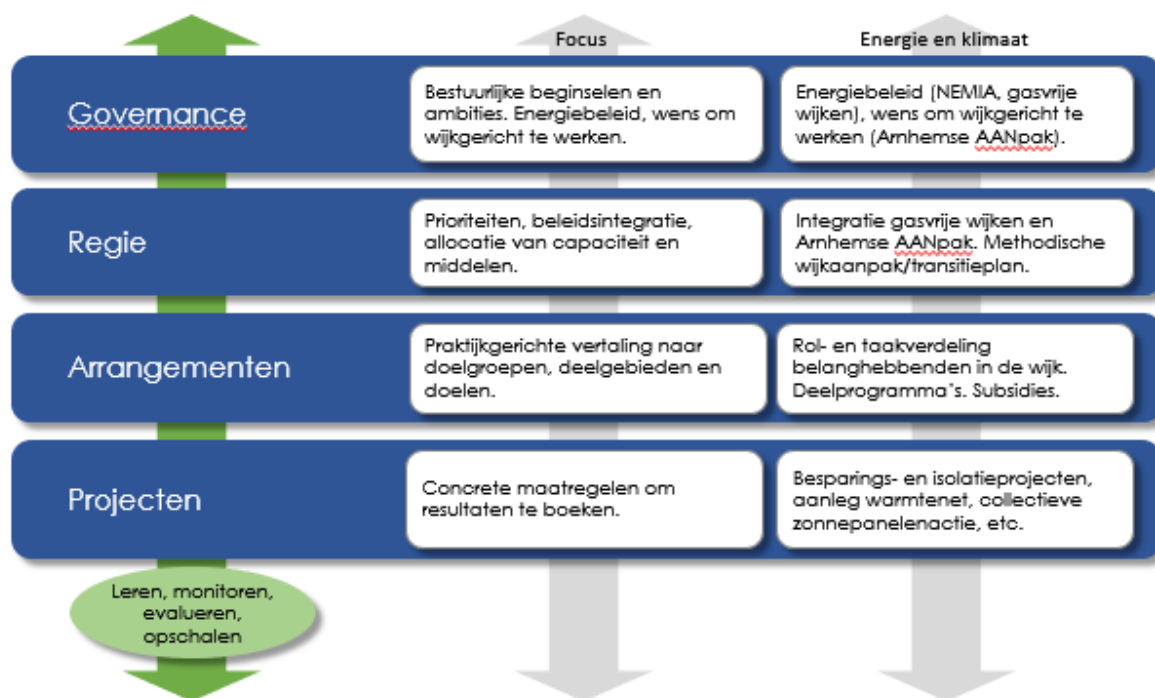

Synopsis deskresearch

De geraadpleegde bronnen bevestigen dat voor een constructief partnerschap een gelijkwaardige samenwerking tussen gemeente en bewoners belangrijk, dat er wederzijds vertrouwen moet zijn, een duidelijke rol- en taakverdeling en voldoende mandaat voor de (project) organisatie. In zijn algemeenheid gaat voor gemeenten en wijkinitiatieven hetzelfde op dat in elk goed geolied samenwerkingsverband nodig is: transparant zijn over de "agenda", vanaf het begin elkaar betrekken, luisteren naar elkaar en elkaars wensen serieus meenemen, een heldere rol- en taakverdeling, een open mindset, flexibel zijn, enzovoorts.

Hoe je dat in de context van wijkinitiatieven en energiebesparing voor elkaar krijgt, worden in de bestudeerde bronnen algemene suggesties voor gedaan, zoals: "wees je bewust van en gebruik kennis uit de gedragswetenschappen". Hoe je dat dan weer concreet doet in en afhankelijk van een specifieke situatie wordt meestal geïllustreerd aan de hand een voorbeeld of anekdote.

Het is niet eenvoudig voor overheden om een weg te vinden in het erbij betrekken of zelfs de regie geven aan een niet geïnstitutionaliseerde groep mensen, zonder het idee dat men als gemeente de controle kwijtraakt (Mattijssen, 2015). Omdat het vormgeven van de energietransitie geen routinematig werk is, vormt het in wezen een (leer)proces voor alle betrokkenen. Dat betekent dat men zich niet alleen met de inhoud moet bezighouden, maar ook voortdurend terugkoppeling moet plaats vinden op aspecten van governance, regie, organisatie en wijze van uitvoeren:

Bron: Ruud Schuurs - Presentatie praktijkleergroep Energie in de Wijk, 29 november 2018

Daarnaast is het goed om in gedachten te houden dat mensen van nature allemaal hun eigen beeld, belangen en meningen hebben en daar graag aan vast houden of anderen opleggen, met andere woorden dat "politiek" nooit ver weg is. Sterker nog Voß (2011)

raadt aan om op voorhand ervan uit te gaan dat het politiek proces een belangrijk onderdeel van de samenwerking vormt en dit dan ook niet te negeren, maar juist te erkennen, een plek te geven in het proces van participatie en te bepalen hoe men er mee om wil gaan.

Suggestie

Er is een grote hoeveelheid (bijna een oerwoud) aan rapporten, verslagen, notities en websites met informatie over energiebesparing, wijkaanpakken, draaiboeken, stappenplannen en innovatietrajecten te vinden. Sommigen zijn een resultante van onderzoeks- en innovatieprojecten die zijn gestart en al afgerond. Onderzoeken lijken nogal eens te overlappen, komen met algemene aanbevelingen die in zowat elke context van belang zijn voor trajecten als deze. Het concrete en praktische "hoe" blijft dan onderbelicht of komt anekdotisch uit de bestudeerde voorbeelden naar voren.

Het is niet altijd duidelijk of de (onderhavige) website nog "leeft". Wordt deze nog onderhouden, volop gebruikt, is het goed toepasbaar? Webpagina's bevatten niet altijd een datum van aanmaak en soms zelfs aldaar te downloaden notities ook niet. De status van actualiteit en onderhoud is wel af te leiden uit bijvoorbeeld links die niet meer werken, de datum van het laatste nieuws, de twitterfeed of het laatst geplaatste blogartikel. Kengetallen van het Youtube kanaal, zoals het aantal abonnees en hoe vaak filmpjes bekeken zijn, kunnen ook een indicator zijn. Vaak lijkt het aantal abonnees niet veel meer dan de directe betrokkenen van het project zelf.

Een andere vraag is: hoe betrouwbaar, actueel en/ of relevant is de informatie nog?

Colofons of contactmogelijkheden ontbreken nogal eens of bestaan uit een summiere banner onderin "powered by ...". Wil je bovenstaande vragen beantwoordt krijgen, is dus niet altijd duidelijk met wie contact op te nemen. Kan contact wel opgenomen worden, dan wordt niet of laat (langer dan 5 werkdagen) gereageerd.

Ook zijn de websites niet altijd een toonbeeld van gebruiksgemak. Voor je het weet zit je 6 of zeven kliks verder/ dieper in de site en moet je een pdf downloaden of openen voor je echt concrete informatie in handen krijgt. Op andere plekken dan de menu's wordt nauwelijks een overzicht geboden van wat er precies te halen valt.

Tijdens de twee bijeenkomsten van de praktijkleergroep Energie in de Wijk die ik mee heb gemaakt, bleek dat ook deze bijeenkomsten als leerzaam en waardevol werden ervaren. Ook de gepresenteerde resultaten uit dit onderzoek werden gewaardeerd.

Voor een goede borging van deze uitkomsten en disseminatie van de kennis en ervaringen die opgedaan zijn, kan het goed zijn de uitkomsten op een centrale plaats online beschikbaar te stellen, zorgen dat men er mee bekend is en kan vinden en aangevuld wordt, actueel en levend gehouden. In combinatie met praktijkleergroepen waar de actuele ervaringen en uitdagingen uitgewisseld kunnen worden, kan zo verbreding en versnelling voor wijkinitiatieven bereikt worden.

Overzicht bronnen

Veel bronnen zijn de revue gepasseerd, degenen die (deels) waardevol waren voor dit onderzoek worden hieronder kort toegelicht. Een bron kon ook waardevol zijn als deze

niet per sé inhoudelijk hulp bood, maar ook tot een nieuwe vraag leidde om onze inzichten en resultaat meer of een andere richting te geven.

Per bron staan hieronder de belangrijkste uitkomsten, details zijn verwerkt in de handreiking.

Bron	Beschrijving
Hal, 2017 <i>Onderzoek & website</i>	Tweejarig onderzoek naar gedragswetenschappelijk processen met de hoofdvraag welke mechanismen daaruit benut kunnen worden voor versnelling van energiebesparing in bestaande bouw met vier vragen centraal: 1. Samenwerking tussen partijen: Wat lijkt de basis van een goede samenwerking? 2. Interactie met bewoners: Hoe ziet dat eruit: bewoners centraal stellen? 3. Presentatie van het aanbod: Hoe kom je tot vergaande renovatie ondanks dat bewoners daar niet om vragen? 4. Lerend vermogen van de organisatie: Hoe kun je waardevolle kennis genereren en behouden binnen je organisatie? Uitgevoerd aan de hand van 3 casussen uit de huursector. Op bladzijde 3 de belangrijkste conclusies. Succesfactoren: bewoners centraal, autonomie, vertrouwen, mandaat voor projectleden en een gelijkwaardige relatie. Het advies is meer kennis te nemen en gebruik te maken van algemene aspecten van gedragswetenschappen. Heeft geresulteerd in de website homemates met factsheets voor professionals, bij Nyenrode in een masterclass, een workshop en inbedding van de leerpunten in het Nyenrode Reality Game Energiebesparing bestaande woningbouw.
Hierverwarmt <i>Stappenplan</i>	Hierverwarmt.nl/aan-slag-met-je-buurt Dit 5-stappenplan voor bewoners is summier en algemeen, gekoppeld aan een pdf die deze stappen niet volgt. Deze pdf kan via 3 verschillende links op deze pagina gedownload worden, met 3 verschillende namen en 2 verschillende lay-outs (is gerapporteerd). Het stappenplan en de pdf wordt momenteel herzien, dit neemt nog wel enkele maanden in beslag volgens Stichting HIER Klimaatbureau (email in bezit onderzoeker): <i>"Overigens blijft dat een stappenplan voor de eerste paar stappen. De daadwerkelijke uitvoering gaat bij de proefprojecten nog alle kanten op en daar iets algemeen over zeggen zou koffiedik kijken zijn."</i> De vraag: of en hoe vaak het gebruikt is c.q. hoe men het heeft ervaren, daarop is geen antwoord gekomen.

Bron	Beschrijving
Koers, 2018 <i>Handboek</i>	Omgevingsparticipatie bij windenergie op land, Lessen uit de praktijk. In deze toolkit worden 24 verbeterpunten genoemd voor ambtenaren/ ontwikkelaars en 10 voor omwonenden-vertegenwoordigers. Enkele van de belangrijkste aanbevelingen: • Voor de eerste twee doelgroepen is het van belang als transparant en onpartijdig te worden gezien, te werken met een neutrale voorzitters en het proces niet onder (tijds)druk te zetten als dat niet nodig is. • Helder te hebben en rekening te houden met het verschil in mandaat en kennis binnen de overlegstructuren. • Bewoners-vertegenwoordigers hebben hulp en steun nodig bij het leerproces.
Middelkamp, 2018 <i>Notitie</i>	Geeft aanbevelingen hoe de, op de individueel bewoner gerichte, aanpak die buurtgerichte aanpak "van het aardgas af" kan versterken: • Het sociale proces en samenhang is volgens hen cruciaal. • De twee benaderingen kunnen elkaar versterken als er enige samenhang is tussen de maatregelen die individueel worden aangeboden en de buurtoplossing om in de ontbrekende energie te voorzien. • Een stappenplan om het totaalperspectief bij iedere bewoner neer te leggen. • Het energieloket moet stimuleren dat bewoners samen aan de slag gaan. • Top-down combineren met een bottom-up aanpak. • Gemeente moeten faciliteiten ontwikkelen om bewonersinitiatieven te ondersteunen. • Een landelijk informatieplatform "van het aardgas af" voor bewoners. • Structureel investeren in de versterking van bewonersinitiatieven in de buurt, ook op andere thema's dan energiebesparing.
Lans, 2019 <i>Column</i>	Het zijn maar twee A4tjes en betreft wijkaanpakken in het sociaal domein. Doch wat mij betreft verplicht leesvoer, ervan uit gaande dat de lezer het zelf vertaalt naar zijn context. Ikzelf heb de 10 geboden in goud ingelijst en opgehangen.
Rvo SWR, 2014 <i>Synopsis</i>	Een synopsis van de Rotterdamse aanpak tussen 16 partijen. Doelstelling was 1.500 woningen verduurzamen, die zijn nu gerealiseerd, voornamelijk door inzet van corporaties. Succesfactoren: het belang van autonomie voor bewoners, helder mandaat, betrouwbare berekeningen en uitleg. Luisteren en handelen naar wensen van bewoners is van cruciaal belang. Faalfactoren: Eigenwijsheid van bestuur en adviseurs kost meer tijd en weerstand dan nodig.

Bron	Beschrijving
Str BWC Website & LinkedIngroep	Website rondom bewonerscommunicatie. Bouwers en woningcorporaties vertellen hoe zij deze nieuwe manier van renoveren, communiceren naar de huurders, voornamelijk gericht op nul-op-de-meter. Huurders vertellen wat zij vinden. Bevat tevens een draaiboek en tools voor bewonerscommunicatie en is gericht op corporaties en huurders. Veel daarvan zal met enige aanpassingen beslist bruikbaar zijn voor wijkaanpakken waar ook particulier woningbezit aanwezig is. "Powered by Stroomversnelling", op hun website is geen directe verwijzing naar deze website te vinden, wel binnen andere pagina's. De LinkedIn groep is alleen voor leden van stroomversnelling.nl.
Wilde, 2017 <i>Onderzoek</i>	Rapport van een tweejarig evaluatieonderzoek door middel van een vergelijkende kwalitatieve casestudie van 4 bewonersgerichte aanpakken (Buurkracht, Hoom, Reimarkt en SLIM). Vraagstelling luidde: Hoe zetten deze aanpakken bewoners aan tot stappen nemen in energiebesparing en hoe kunnen de aanpakken beter aansluiten op de leefwereld van woningeigenaren. Resultaat: vertrouwen is voor een bewoner vaak belangrijker dan andere kernwaarden zoals onafhankelijkheid. Bewoners vinden het belangrijk om te kunnen vertrouwen in de kwaliteit, geloofwaardigheid en betrokkenheid van mensen (ook peers) en de organisatie, hun expertise en de producten. Het vertrouwen kan o.a. opgebouwd worden door te investeren in contactmomenten met de bewoner en goede (na)zorg. <i>Mandy de Wilde (WUR):</i> <i>"We hebben geconstateerd dat bewoners afhaken op het offertemoment. Op dat beslismoment worden woningeigenaren vaak aan hun lot overgelaten doordat de samenwerking tussen de verschillende organisaties en uitvoerder minimaal is. De vertrouwensband moet dan opnieuw opgebouwd worden. En dat is funest waardoor bewoners vaak vroegtijdig afhaken".</i> Succesfactoren: vertrouwen en ontzorgen van de gehele klantreis. <i>Opmerking: 75% van de respondenten was zichzelf al aan het oriënteren, dus deze conclusies betreffen voornamelijk al actieve c.q. enigszins gemotiveerde bewoners.</i>

Bestudeerde tools, cases en gehouden interviews

Wijkinitiatieven

Achterhoek Verduursaam

Geïnterviewd: Jeroen aan't Rot

Benedenbuurt - Wageningen

Geïnterviewd: Robert-Jan Geerts

Bloemenbuurt – Ede

Geïnterviewd: Jan Jansma, Kees Konings, Teun van Roekel, Peter Scholten, David Stokkel

DE Ramplaan – Haarlem

EVA Lanxmeer/Voorkoop/Thermobello – Culemborg

Geïnterviewd: Han Horstink, Gerwin Verschuur

HOOM – aanpak

Geïnterviewd: Henk Schukken

KEN – Kerschoten Energieneutraal – Apeldoorn

Geïnterviewd: Marjolein Tillema

Spijkerkwartier/Hengstdal

Geïnterviewd: Patrick Hoogenbosch

Transform

Bestaande aanpakken/tools:

AANjaagfonds Arnhem

Hierverwarmt

Geïnterviewd: Susanne van Suylekom

Homemates

HOOM aanpak

Geïnterviewd: Henk Schukken

Omons

Geïnterviewd: Joanne Vink

Van de casussen zijn beschrijvingen gemaakt en van de interviews zijn verslagen gemaakt. Alle waardevolle tips, suggesties en beschikbaar gestelde tools zijn opgenomen in de handreiking.

Referenties

Deze lijst bevat alleen de belangrijkste bronnen waaruit geput is tijdens de deskresearch. Een veel grotere lijst van materialen is gevonden en onderzocht op bruikbaarheid en bevestiging van de gevonden uitgangspunten en succesfactoren, maar niet hieronder opgenomen.

Hal, A. van (2017). **De 3^e succesfactor ontrafeld**. ECN-E—17-055. En homemates.nl/. Geraadpleegd 10 januari 2019.

Laatste artikel 6 juli 2018, laatste blog 6 juni 2018, laatste update op **Youtube** van 18 mei 2018, 4 abonnees.

Hierverwamt. **5-Stappenplan aan de slag met je buurt**. Geraadpleegd 17 januari 2019. Wordt volgens HIER vernieuwd in 1^e helft 2019.

Koers, A., Rietveld, R. (2018), **Omgevingsparticipatie bij windenergie op land**.

KA **Klimaatakkoord**, (2019). Geraadpleegd op 11 februari 2019.

Mattijssen, T. J., Behagel, J. H., & Buijs, A. E. (2015). **How democratic innovations realise democratic goods. Two case studies of area committees in the Netherlands**. Journal of Environmental Planning and Management, 58(6), 997-1014

Middelkamp, A., Schöne, S., Vastbinder, M. (2019). **Naar een effectieve lokale besparingsaanpak**. Bevat aanbevelingen van onderzochte organisaties naar aanleiding van onderzoek Wilde, 2017.

Lans, J. v.d. (2009). Column **Tien geboden van de wijkaanpak**. Tijdschrift voor sociale vraagstukken.

Rvo SWR (2014). **Slim wonen in Rotterdam**. Geraadpleegd op 15 januari 2019.

Spaans, E., Resink, R. (2019) **Brochure Rol van Gemeenten bij aanleggen warmtenetten** Kaapz.

Str BWC. **Bewonerscommunicatie.com**. In het kader van NoM project Stroomversnelling. Geraadpleegd op 4 februari 2019.

Voß, J. P., & Bornemann, B. (2011). **The politics of reflexive governance: challenges for designing adaptive management and transition management**. Ecology and Society, 16(2).

Wilde, M. de, Spaargaren, G. (2017). **Doorontwikkeling en Opschaling Bewonersgerichte Aanpak Energiebesparing**. Wageningen University & Research.